

УДК 338

DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.57-32>

Сафонов Ю.М.,

доктор економічних наук, професор,
заступник директора державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»,

професор,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Петрушко А.В.,

здобувач,

*Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая, м. Київ*

Safonov Yuriy,

Doctor of Economic Science, Professor,

Deputy Director of Scientific Institute of Education Content Modernization,

Professor,

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Petrushko Andrew,

Applicant,

*Academician Yuriy Bugay International Scientific
and Technical University, Kyiv*

ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Сафонов Ю.М., Петрушко А.В. Детермінанти формування національної стратегії економічної безпеки. В статті визначено сутність категорії «Національна безпека України». Розглянуто стратегія економічної безпеки та її значення. Розроблено сегментні складові, які визначатимуть шляхи та інструменти реалізації Стратегії національної безпеки України. Перелічено етапи формування економічної безпеки. Розглянуто сучасні виклики, які повинні бути враховані при формуванні національної стратегії економічної безпеки. Дано визначення стратегічним орієнтирам. Досліджено вплив корупції на національну безпеку країни. Визначено перелік сфер національного середовища, у яких можуть бути загрози економічній безпеці країни. Перелічено основні фактори, які стратегія економічної безпеки повинна забезпечити. Дано оцінку безпеці національної економіки країни. Зроблено висновки, що детермінанти формування національної стратегії економічної безпеки тісно взаємопов'язані з філософськими аспектами існування суб'єктів у національній економіці.

Ключові слова: Національна безпека, корупція, орієнтири, стратегія національної безпеки, фактори, детермінанти.

Сафонов Ю.Н., Петрушко А.В. Детерминанты формирования национальной стратегии экономической безопасности. В статье определена сущность категории «Национальная безопасность Украины». Рассмотрены стратегия экономической безопасности и ее значение. Разработаны сегментные составляющие, которые будут определять пути и инструменты реализации Стратегии национальной безопасности Украины. Перечислены этапы формирования экономической безопасности. Рассмотрены современные вызовы, которые должны быть учтены при формировании национальной экономической безопасности. Дано определение стратегическим ориентирам. Исследовано влияние коррупции на национальную безопасность страны. Определен перечень сфер национальной среды, в которых могут быть угрозы экономической безопасности страны. Перечислены основные факторы, стратегия экономической безопасности должна обеспечить. Дана оценка безопасности национальной экономики страны. Сделаны выводы, что детерминанты формирования национальной экономической безопасности тесно взаимосвязаны с философскими аспектами существования субъектов в национальной экономике.

Ключевые слова: Национальная безопасность, коррупция, ориентиры, стратегия национальной безопасности, факторы, детерминанты.

Safonov Yuriy, Petrushko Andrew. Determinants of formation of the national strategy of economic security. The article defines the essence of the category "National Security of Ukraine". The strategy of economic security and its significance are considered. Segment components have been developed that will determine the ways

and tools for implementing the National Security Strategy of Ukraine. The stages of formation of economic security are listed. The current challenges that must be taken into account in the formation of a national strategy of economic security are considered. The definition of strategic guidelines is given. The impact of corruption on the national security of the country has been studied. The list of spheres of the national environment in which there can be threats to economic security of the country is defined. The main factors that the economic security strategy should provide are listed. The security of the national economy is assessed. It is concluded that the determinants of the formation of the national strategy of economic security are closely interrelated with the philosophical aspects of the existence of subjects in the national economy. The strategy of economic security is a long-term quantitatively and qualitatively oriented certain direction of ensuring the economic security of the country and a set of tools, measures, methods, algorithms, models and mechanisms aimed at overcoming negative phenomena, threats and risks to achieve national macroeconomic stability, sustainability, growth and development. in the context of globalization and unstable international environment. Strategic guidelines are headed by the organizational and functional system of economic security of the country, and therefore affect all its components. Strategic guidelines are a tool of strategic regulation and management, which determines the priority indicators of the state and development of economic security in the national environment, which are important for the national security of the country. Due to the factors of globalization and the development of international integration processes, there is a constant need to revise the strategic guidelines related to the economic security of the country. They should have a general orientation and in the future should be expressed in quantitative or qualitative parameters, as well as be able to transform into a targeted program of action to ensure the economic security of the national economy.

Key words: National security, corruption, guidelines, national security strategy, factors, determinants.

Постановка проблеми. Досить актуальним постає питання забезпечення економічної безпеки національної економіки в умовах процесу глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика економічної безпеки активно досліджується у міжнародному середовищі багатьма науковцями.

Постановка завдання. Запорукою стратегічного розвитку національної економіки є людський капітал, який також забезпечує та підтримує національну безпеку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та захист життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [1].

Радою національної безпеки і оборони України 14 вересня 2020 року було ухвалено рішення про «Про Стратегію національної безпеки України», яка була затверджена Указом Президента України.

Сегментні складові, які визначатимуть шляхи та інструменти реалізації Стратегії національної безпеки України відображені на рис. 1.1. Основним сегментом, який забезпечує захист національного макроекономічного середовища є стратегія економічної безпеки.

Стратегія економічної безпеки – це довгостроковий кількісно та якісно орієнтовний певний напрям забезпечення економічної безпеки країни та сукупність засобів, заходів, методів, алгоритмів, моделей і механізмів спрямованих на подолання негативних явищ, загроз і ризиків з метою досягнення національної макроекономічної стабільності, стійкості, зростання та розвитку в умовах глобалізації та нестабільного міжнародного середовища.

Стратегія економічної безпеки виключає детермінізм у поведінці суб'єктів, тому що стратегія, яка визначає кінцевий результат, залишає свободу вибору в непередбачуваних (мінливих) умовах функціонування та розвитку національної економіки.

На сучасному етапі розвитку національної економіки гострішого значення набувають проблемні питання формування стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки у макроекономічному середовищі країни.

Погодимося, що безпека національної економіки – стан захищеності національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах, що забезпечує незалежність національної економіки, її стабільність, стійкість, спроможність до постійного оновлення та саморозвитку. А структурно-логічна схема наукового дослідження процесу формування економічної безпеки країни повинна включати наступні етапи:

- оцінювання безпеки економіки країни;
- діагностування проблем в забезпеченні економіки країни;
- кластеризація країн світу за рівнем сформованості економічної безпеки;
- сценарне моделювання забезпечення економіки країни;
- визначення пріоритетності складових економічної безпеки країни;
- формування заходів забезпечення економіки країни [3].

Тому, стратегія економічної безпеки повинна забезпечити:

- нівелювання існуючих загроз, превенції загрозам, компенсації збитків тощо, тобто сфокусована на забезпеченні підтримки економічної безпеки у національному просторі;
- збільшення економічної стійкості, зниження витрат та збільшення доходів, продажу активів тощо, тобто сфокусована на забезпеченні відновленні економічної безпеки у національному просторі.

Динаміка передумов й умов розвитку макроекономічної системи країни свідчить про наявність і посилення таких взаємопов'язаних тенденцій, які впливають на економічну безпеку:

- глобальна макроекономічна система посилює транспарентність національної економіки, що у свою

Рис. 1.1. Сегментні складові, які визначатимуть шляхи та інструменти реалізації Стратегії національної безпеки України

Джерело: побудовано автором за [2]

чергу впливає на системну вразливість і схильність до системних ризиків;

- у транспарентній національній економіці існуючі моделі, методи та механізми регулювання, управління й контролю малоефективні, тому що не враховують тенденції наростання хаотичності та флуктуаційні аспекти;

- на тлі фінансово-економічних негараздів і глобальних небезпек, міжнародна економіка та національна економічна система перетворюються в єдине взаємопов’язане ціле;

- відбувається ускладнення макроекономічного середовища країни, тому що сучасні новачки в економічній сфері не вписуються в класичну теоретичну економіку, а класичне розуміння макроекономічних процесів потребує принципово інших підходів до їх регулювання, у тому числі з урахуванням аспектів синергії;

- віртуалізація економічних і соціальних відносин, розвиток цифрової економіки, цифрового суспільства,

мережевих структур та архітектоники, сприяє системній трансформації ролі державних інститутів й економічних суб’єктів у забезпеченні економічної безпеки країни;

- наслідком міжнародної інтеграції є загальне зниження керованості та прояви нестійкості у національному ринковому середовищі.;

- фінансова глобалізація, яка регулюється відповідними міжнародними інституціями та які втручаються в діяльність національних інституцій призводить до порушення (послаблення) державних функцій, які забезпечують економічну безпеку національної економіки.

Відмітимо, що стратегія характеризує визначений напрям, шлях подальшої поведінки державних інституцій та суб’єктів господарювання у національному макроекономічному просторі, у рамках яких досягаються стратегічні орієнтири в площині економічної безпеки країни.

У сучасних трансформаційних умовах не можливо забезпечити економічну безпеку країни без обґрунто-

ваної стратегії функціонування та розвитку національної економіки та її сегментів. Також необхідно врахувати кон'юнктуру національного та міжнародного ринкового середовища.

Процес визначення стратегічних орієнтирів у формуванні національної стратегії економічної безпеки визначена на рис. 1.2.

Стратегічні орієнтири очолює організаційно-функціональну систему забезпечення економічної безпеки країни, а отже, впливають на всі її складові компоненти.

Стратегічні орієнтири – це інструмент стратегічного регулювання й управління, який визначає пріоритетні індикатори стану та розвитку економічної безпеки у національному середовищі, що є важливими для національної безпеки країни.

В впливом факторів глобалізації та розвитку міжнародних інтеграційних процесів постійно виникає необхідність перегляду стратегічних орієнтирів, які пов'язані з економічною безпекою країни.

Вони повинні мати загальну орієнтацію та у подальшому мають бути виражені у кількісних або якісних параметрах, а також мати можливість трансформуватися у цілеспрямовану програму дій щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Стратегія економічної безпеки в умовах турбулентного функціонування національної економіки повинна мати три основні компоненти:

- методика випереджальної протидії;
- механізми адекватної відповіді;
- інструменти захисту.

Основні загальноекономічні принципи при формуванні національної стратегії економічної безпеки:

- орієнтація на довгострокові глобальні цілі;
- забезпечення взаємозв'язку елементів стратегії;
- гнучкість структури, механізмів й алгоритмів;
- мультиваріативність розвитку подій;
- єдність та комплексність стратегії;
- принцип фактору часу;
- принцип ефективності.

Стратегія економічної безпеки повинна формуватися та реалізовуватися в межах макроекономічної політики країни та сприяти вирішенню наступних питань:

- удосконалення нормативно-правових актів, які впливають на економічну безпеку;
- уточнення завдань і функцій суб'єктів, які забезпечують підтримку економічної безпеки в країні;
- сприяння підвищенню ефективності системи контролю за діяльністю суб'єктів, які впливають на економічну безпеку країни;

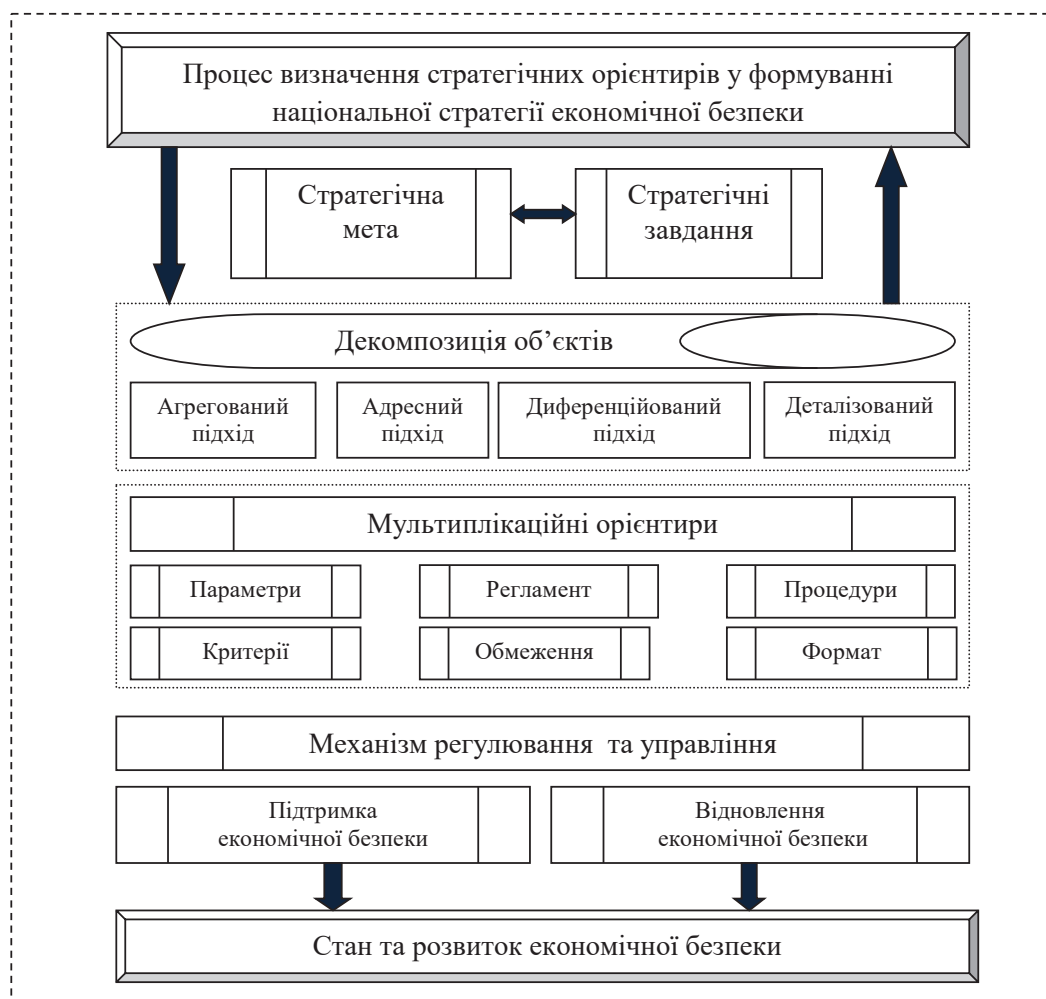

Рис. 1.2. Процес визначення стратегічних орієнтирів у формуванні національної стратегії економічної безпеки

– підвищення ефективності спостереження та виявлення ендогенних та екзогенних загроз економічній безпеці;

– забезпечує попередження та нейтралізацію негативних явищ в макроекономічній системі країни.

Сучасні виклики, які повинні бути враховані при формуванні національної стратегії економічної безпеки:

- вплив пандемія COVID-19 на національну економіку;
- міжнародні торговельні війни;
- посилення протекціонізму у глобальному середовищі;
- обмеженість державних ресурсів;
- військові дії та окупація частини території країни;
- діджиталізація процесів в макроекономічному середовищі;

– розвиток цифровізації;

– загострення конкурентної боротьби в масштабах міжнародної економіки та ін.

Таким чином, нові виклики сьогодення вимагають пошуку неординарних, негайних і новаторських стратегічних рішень, які забезпечать економічну безпеку країни та її суб'єктів.

Достатньо сильно впливає на економічну безпеку країни тіньова економіка та злочинність в економічній сфері, а саме:

- шахрайство в господарській діяльності;
- кіберзлочинність;
- незаконного привласнення активів (майна);
- шахрайство у сфері управління персоналом;
- незаконні дії у публічних закупівель;
- ухилення від сплати загальнодержавних та місцевих податків і зборів;
- створення тіньових схем незаконно використання фінансових ресурсів;
- корупція.

Корупція – явище не нове в житті суспільства та має багатомісячну історію і притаманне практично всім суб'єктам міжнародної економіки. Корупція проявляється у різних формах і сегментах національного макросередовища та створює основу розквіту тіньової економіки, а тіньова економіка, у свою чергу, продукує корупцію.

У корупції переплетені та взаємопов'язані причини, наслідки, цілі й грошові ресурси, що створюють порочне замкнуте коло. Тіньова економіка та злочинність в економічній сфері виокремлює наступні аспекти:

– формують корупційні відносини у всіх суспільно-політичних сферах країни, що впливає на розвиток національної економіки;

– існують та зростають у великих масштабах за умови корумпованості в системі інституційного регулювання та управління;

– створюють основу для формування нових сфер, видів і сегментів шахрайства;

– продукує нелегальну підприємницьку та господарську діяльність;

– загрожує національній безпеці країни.

Відмітимо, що тіньова економіка є економічною основою корупції, яка в свою чергу є основою тіньової економіки.

Таким чином, під впливом розвитку тіньової економіки та злочинності в економічній сфері у національному макроекономічному середовищі відбувається наростання та прояв феномена «відмов ринкових меха-

нізмів», що призводить до негативного розвитку й посиленню чинників дестабілізації національної економіки.

На економічну безпеку також впливають певні диспропорції між національним і глобальним розвитком економічної системи, зокрема:

– глобалізація економічної системи призводить до посилення ролі нових підприємницьких форматів, транснаціональних фінансових установ, глобальних корпорацій тощо, які не піддаються національному регулюванню та і контролю, що призводить до критичної дивергенції в країні, планомірного зниження рівня життя у національному середовищі, соціальних вибухів та катаклізмів;

– стимулювання зростання національної економіки за рахунок кредитної емісії, що призводить до виникнення критичних рівнів боргового навантаження на національну економіку.

– дивергенції темпів зростання результатів господарської діяльності і темпів зростання споживання, що візуалізується у формі кризи перевиробництва надвиробництва;

– монетаристська політики, яка сприяє створенню «фінансових бульбашок» та забезпечує високу волатильність і нестійкість фінансових ринків, грошово-кредитної системи та національної економіки;

– нерівноправні відносини між країнами, що розвиваються та розвинутими простежуються на всіх рівнях глобальної макросистеми; особливо характерна патерналістська державна політика, де великі суб'єкти отримують дотації, пільги, субсидії, цільові безповоротні позики, зменшення податкового навантаження та ін.;

– ступінь мобільності капіталу в рази перевищує рівень мобільності інших факторів господарської діяльності.

Відмітимо, що останні п'ять років простежується тенденція до погіршення боргової позиції України в міжнародній економіці, а державний борг по відношенню до ВВП країни складає 50,3 % . Основними причинами нестійкої боргової позиції нашої країни є: постійний дефіцит державного бюджету, який у 2020 році збільшився під впливом пандемії Covid-19, неефективне використання та розкрадання позикових коштів.

Таким чином, перелік загроз економічній безпеці країни відбувається у наступних сферах національного середовища:

- політична сфера;
- господарська сфера;
- економічна сфера;
- грошово-кредитна сфера;
- соціальна сфера;
- екологічна сфера.

На підставі дослідження нормативно-правових документів визначимо основні потенційні загрози економічній безпеці країни: зростання тіньової економіки; відсутність єдиного правоохоронного органу, який розслідує порушення у сфері національної економіки; відсутність стратегічної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці країни; воєнна агресія та окупація частини території країни; втрата фінансово-економічної самостійності у вирішенні соціально-економічних та фінансових питань, під впливом іноземних кредиторів; гуманітарна катастрофа на сході країни; дестабілізація грошової одиниці за рахунок девальвації або ревальвація; дефор-

мація підприємницького середовища; дисбаланси на валютному ринку; залежність процесу реформування національної економіки від зовнішніх кредиторів; значна боргова залежність, яка візуалізується у критичних обсягах державного (гарантованого) зовнішнього та внутрішнього боргу; значне падіння обсягів господарської діяльності; значний дефіцит державного бюджету та бюджетів територіальних громад; відсутність мотивації до створення доданої вартості; низький рівень заробітної платні; панічні настрої суспільства; скорочення внутрішнього валового продукту; велика частка суб'єктів господарювання з від'ємними фінансовими результатами; значний рівень матеріалоємності й енергоємності господарської діяльності у промисловості країни, що зумовлює низьку конкурентоспроможність результатів їх діяльності; зниження інвестиційної підтримки зі сторони зовнішніх та внутрішніх інвесторів; зростаючий дефіцит трудових ресурсів, старіння населення; зрощення суб'єктів підприємницької діяльності та політики; кризові макроекономічні тенденції в національній економіці; кризу довіри в соціумі; міграція населення; небезпека депопуляції та загострення демографічної кризи; невідповідність програм реформування національної економіки та визначеними суспільством пріоритетам; недовіра у суспільстві до судової влади; недосконалість нормативно-правового регулювання суспільних відносин, у тому числі, неналежний рівень захисту права інтелектуальної власності; неефективна диверсифікація джерел постачання енергоносіїв; неефективне використання науково-технічного та технологічного потенціалу; неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів; неефективність державного регулювання та управління соціально-економічними процесами; неефективність контролю за дотриманням вимог Конституції

України та інших нормативно-правових документів; неефективність контролю та непрозорість відносин у сфері державного майна, у тому числі, територіальних громад; незадовільні темпи диверсифікації джерел постачання паливно-енергетичних ресурсів; непрозорі механізми розпорядження бюджетними ресурсами; нераціональне використання боргових ресурсів; нераціональний розподіл кредитних ресурсів у стратегічно важливі види економічної діяльності національної економіки; низька інноваційна активність; низький рівень фінансово-економічної стійкості у суб'єктів національної економіки; організовані злочинні групування; шахрайські дії на ринку ресурсів; погіршення умов створення та розвитку підприємницької діяльності; поширення корупції в системі інституційного регулювання та управління; слабка ефективність банківської системи; соціально-економічна незахищеність суспільства; трансформаційні процеси у створенні територіальних громад.

Висновки з проведеного дослідження. Детермінанти формування національної стратегії економічної безпеки тісно взаємопов'язані з філософськими аспектами існування суб'єктів у національній економіці, і завжди є суб'єктивним поглядом на перспективу їх функціонування та розвитку.

Також необхідно відмітити, що детермінанти національної стратегії економічної безпеки повинні бути сприятливими макроекономічною динамічною конструкцією.

Ключовою загрозою економічній безпеці національної економіки є глобальні виклики, корупція та агресивна поведінка зовнішнього оточення. Основним із способом подолання негативної ситуації в національному макроекономічному середовищі є глобальне перетворення господарської системи країни та забезпечення стохастичних зрушень в сфері економічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 11.11.2020).
2. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 15.10.2020).
3. Формування стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки України. URL: <https://ndc-ipr.org/analytics/post/dovidka-ekonomichna-bezpeka>

References:

1. On national security: Law of Ukraine of June 21, 2018 № 2469-VIII. Date of update: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (accessed 11 November 2020).
2. On the National Security Strategy of Ukraine: Decree of the President of Ukraine of 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (accessed 15 October 2020).
3. Formation of strategic guidelines for ensuring the economic security of Ukraine. URL: <https://ndc-ipr.org/analytics/post/dovidka-ekonomichna-bezpeka>